מנורת המאור — בענין איסור מלאכה

החלק הו'

בענין איסור עשיית מלאכה ביום טוב, חוץ מלבשל ולאפות לצורך יום טוב. והוא הדין בשאר כל המועדים. אמ' קרא בחג המצות, ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. ממה שאמר כל מלאכה נראה אפי' אוכל נפש, כמו שאמרו בשבת, שבת לה' אלהיך כל מלאכת עבודה לא תעשו. והיינו למדים כל דיום טוב מכל דשבת, להיות דינם שוה, אלא ממה שפרט הכתו', אחר שאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, ואמ' אך אשר יאכל לכל נפש, ביום טוב. דתנן אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, שמותר ביו"ט. וג"כ כלל הכתוב בפ' אמור אל הכהנים ואמ', בחג המצות ובשאר המועדים, ואמ' כל מלאכת עבודה לא תעשו, ולא היינו יודעין אי זו היא מלאכה שאינה מלאכת עבודה, להתיר אותה, אלא ממה שפרט הכתוב ואמ', אך אשר יאכל לכל נפש וגו', ראה שאוכל נפש אינה מלאכת עבודה, ומותרת בי"ט, בין בחג המצות בין בשאר המועדים, ושאר המלאכות אסורות בי"ט. וחז"ל דקדקו על המלאכות שמותר לעשותן בי"ט מפני שהן אוכל נפש, והפרישו אותן מן המלאכות שאסור לעשותן כן קודם י"ט. וזה הכלל במלאכות המותר לעשותן כן בי"ט, מפני שהן אוכל נפש, ובמלאכות שאסור לעשותן, אע"פ שהם אוכל נפש.

כל אוכל נפש שיש בו הפרש אם נעשה מערב י"ט או אם נעשה בי"ט, מותר לעשותו ביום טוב. כיצד, אם הוא דבר שאם עשאו מערב י"ט יפסד, או יהיה צונן ולא יערב לאכילה, או אם ישחוט מערב י"ט ליום טוב יבאיש הבשר, או לא יהיה ערב לאכילה, וכיוצא בזה, מותר לעשותן בי"ט, כדי שיהיו לו מאכלים מתוקנים וערבים לכבוד י"ט. וכל דבר שצריך לאוכל נפש שאין בו הפרש אם נעשה קודם י"ט, כגון טחינה והרקדה וכיוצא בהן, אסור לעשותן בי"ט. כדגרסינן במ' מועד קטן אוכל נפש דוחה י"ט, ולא מכשירי אוכל נפש שאיפשר לעשותן מערב יום טוב. וסמכו רז"ל איסור טחינה והרקדה ביום טוב מאך אשר יאכל לכל נפש, וסמיך ליה ושמרתם את המצות, כלומר מלישה ואילך מותר. ועוד למדנו מאד, שהוא פרט, שאסור לעשות אוכל נפש ביום טוב אלא לאותו יום עצמו ולא ליום שלאחריו, ואפי' הוא יום טוב או שבת, לא על ידי עירוב בשבת, וכ"ש לחולו של מועד או לחול דעלמא, דתנן אין י"ט מכין לחבירו. ומותר לתקן כל מיני שתייה שצריך להם בי"ט ולא איפשר לתקנם מקודם י"ט, ששתייה בכלל אכילה היא. למדנו שמאך אשר יאכל לכל נפש, שמותר לעשות כל צרכי הגוף, כגון רחיצה וסיכה. ומותר לרחוץ בחמין ביום טוב, כמו ידיו ורגליו, אבל גופו אסור לרחוץ, שמא יבא לידי רחיצת גופו בבית המרחץ.

ומה ששנינו במ' מגלה אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, דברי בית שמאי הם, ולא נפסקה הלכה כמותם. ובמ' יום טוב יש דברים שאסרו לעשותן בשבת והתירו בית הלל לעשותן ביום טוב, כגון היציאה מרשות לרשות. וכתב ר' שמואל בן חפני ז"ל אבות מלאכות האסורות בשבת הם ארבעים חסר אחת, השלשים מהן אסורים ביום טוב, מפני שאינן בכלל אשר יעשה לכל נפש, והתשעה מותרין ביום טוב לצורך, מפני שהן אוכל נפש. ואלו הן הט' שמותר לעשותן ביום טוב. א' המרקד, ב' הלש, ג' האופה, ד' השוחט, ה' המפשיט, ו' המולח, ז' מחתך, ח' המבעיר, ט' המוציא מרשות לרשות. ואין מרקדין הקמח לכתחלה ביום טוב אלא על ידי שנוי, אבל אם הרקיד מאתמול ונפל בו צרור או קיסם ורוצה לרקדו פעם אחרת מותר, אפי' בלא שנוי. לא נפל בו דבר, אלא שרוצה לרקדו פעם אחרת כדי שתהיה הפת יפה, צריך שנוי קצת, כגון על גבי שולחן. והמבשל בי"ט מותר לכתחלה, מפני שהוא תולדה דאופה. וכל אחת ואחת מאלו הט' מלאכות שהתירו רז"ל לעשותן בי"ט, אם כיון אדם לעשותן למלאכת עבירה, אסור. והתירו רז"ל להוציא מרשות לרשות בי"ט, כגון דברים קלים שהן לצורך יום טוב, אבל דברים כבדים, כגון משוי על כתפו, שאינו לצורך י"ט, אסור, כגון המפנין מבית לבית וכיוצא בזה. שלא התירו להוציא מרשות לרשות בי"ט אלא להוסיף בשמחה ולהוציא דברים שהוא צריך להם לכבוד יום טוב, כגון מיני מאכל ומשקה ובגדים, שהוא צריך לכבוד יום טוב ללבוש אותן או לכסות אותן או לישב בהן, כל אלו וכיוצא בהן התירו להוציא מרשות לרשות מפני כבוד יום טוב.

ואין הפרש באיסור י"ט ראשון לאיסור י"ט שני אלא בעונש. שכל העושה בי"ט ראשון אחת מכל המלאכות שחייב עליהן בשבת סקילה, מלקין אותו עליהן אם עשאן בי"ט ראשון, ואם עשאן ביום טוב שני מכין אותו מכת מרדות, שאיסורו מדרבנן, חוץ ממה שהתירו לעשות לאוכל נפש. ובענין המת יש הפרש בין יום טוב ראשון ליום טוב שני. שאם מת בי"ט ראשון, אסור להתעסק בו ישראל בו ביום ומתעסקין בו עממין, ואם מת בי"ט שני יתעסקו בו ישראל. ואפי' ביום טוב שני של ראש השנה מותר לישראל להתעסק בו. ועושין כל צרכי המת על ידי ישראל ביום טוב שני. דתניא ביום טוב שני עושין לו כל צרכיו, ואפי' למיגד ליה אסא ולעשות לו תכריכין ולעשות לו ארון ולעשות לו קבר. והני מילי אם רוצין לקוברו בו ביום, אבל אין רוצין לקוברו בו ביום, אין עושין לו שום דבר איסור מלאכה ואפי' על ידי גוים, אבל מותר לטלטלו. ואין בכל המלאכות שהתירו בי"ט שלא לצורך אכילה אלא הוצאה מרשות לרשות והבערה בלבד, שמתוך שהותרו לצורך אכילה הותרו נמי שלא לצורך אכילה, והתירו ג"כ צרכי המת ביום טוב שני, כמו שכתבתי.

אין צדין דגים מן הביברין בי"ט ואין נותנין לפניהם מזונות. פי' ביברין אגמים. ואם סתם אמת המים בכניסה וביציאה מערב י"ט, מותר ליקח ממנה דגים בי"ט, שהם כמו ניצודין ועומדין. ספק צידה אסור בי"ט. כיצד, היו פרושות מצודות חיה ועוף ודגים מערב י"ט, ולמחר מצא בהן, אסורין, אלא א"כ יודע שניצודו מבעוד יום.

בהמה חיה ועוף שהוזמנו לשחיטה מערב י"ט, מותר לשחוט אותן בי"ט ראשון. אבל דברים שנולדו ביום טוב הראשון אסורין ביום ומותרין בי"ט שני, כגון ביצה שנולדה ביום טוב ראשון תאכל בי"ט שני, או חיה ועוף שצד אותן גוי ביום טוב ראשון, מותר לשחוט אותן לצורך אותו היום.

פירות ומיני ירקות שהיו מחוברין לקרקע ותלש אותן גוי ביום טוב ראשון, מותר לישראל לאוכלן בי"ט שני. אווזים ותרנגולים ויונים המתגדלים בבית, חושבין אותן כאלו הוזמנו לשחיטה מבעוד יום, ואין צריכין הזמנה, וצד אותן בי"ט ושוחט מהן לצורך אותו היום, ואין בכך כלום, הואיל והן ברשותו, אבל יונים שבשובך ויונים שבעליה וצפרים שקננו בגגות הבית אסור לצודן, ואין מועיל להם זמון, הואיל ויכולין לפרוח. והני מילי בגדולים, אבל קטנים מותר לצודן, ומ"מ זמון צריכין. וכיצד הוא הזמון, אומ' זה וזה אני נוטל למחר, ואין צריך לנענעם. זימן שחורים ומצא לבנים, או לבנים ומצא שחורים, או שנים ומצא שלשה, פשיטא שאסורין. אלא אפי' זימן שחורים ולבנים, ומצא שחורים במקום לבנים, או לבנים במקום שחורים, אסורים. זימן שלשה ומצא שנים מותרין. זימן בתוך הקן ומצא לפני הקן ולא בתוכו, אסורין. ואם אין שם קן אחר, מותרין.

גוי שהביא לישראל בי"ט עוף או דגים או מיני צמחים או מיני פירות, אם יראה בהן שצד אותן בי"ט באותו היום, או שתלש הצמחים, אסור לישראל לאוכלן בו ביום, אלא ימתין עד שתחשך. וממתין אחר חשיכה, בכדי שיעשו. אם היו עופות או דגים, ימתין בכדי שיצודו, ואם הם פירות או ירקות, בכדי שיתלשו, ויובאו ממקום הסמוך לעיר שיש בו מאותו מין. ואם חל להיות י"ט ראשון יום ששי והובאו בו ביום, הר' יחיאל מפריש ז"ל התיר אותם בליל שבת, בכדי שיעשו, ולזה הסכים הרא"ש ז"ל. אבל אם יראה שצד אותן או תלשן מערב י"ט או קודם, מותר. ואם הביא אותן מחוץ לתחום, אסורין לאותו ישראל שהובאו בשבילו, ומותר לטלטלן, ולאחרים מותרין, אף לאוכלן בו ביום. ואם יודעין בודאי שלא צד אותן הגוי, או שלא תלשן בו ביום לערב, מותרין מיד לישראל שהובאו בשבילו בלא שום עיכוב. כך פסק הרב ר' יצחק אלפאסי ז"ל, ולזה הסכים הרא"ש ז"ל. דתניא ההוא ליפתא דאתיא למחוזא, חזייה רבא דמיכמשא, אמ' האי ודאי מאתמול עקירא, מאי אמרת מחוץ לתחום אתאי, הבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר.

כל דבר שלא היה מזומן אלא שנולד ביום טוב, כגון ביצה שנולדה ביום טוב ועצים שנשרו מן האילן, הרי אלו מוקצה, ואסור לטלטלן ביום טוב. ואם נתערבו באחרים ואינם ניכרים ביניהם, הרי כולם מוקצה, ואסור לטלטל אותן ביום טוב. ואפי' נתערבו באלף משיעורן אינן בטלין.

אפר של תנור או של כירה שהסיקו אותן בי"ט, אסור לשחוט בו חיה ועוף. אלא אם היה רותח, שהביצה נצלית בו, שעדין הוא בחזקתו. ולא הקצו אותו, הואיל והוא רותח עדין. ואם שחט כבר ואין לו עפר אחר לכסות בו, יוכל לכסות באפר, אע"פ שאין הביצה נצלית בו.

גבינה שקפאה ביום טוב אסורה. ומותר לשחוק את התבלין בי"ט, אם יודע שאם שחקן מערב י"ט שיחלש כחן וריחן. אבל המלח אסור לשחוק אותו ביום טוב אלא על ידי שנוי. ומותר לברור מיני הקטניות שצריך להם ליום טוב. דתנן בית הלל אומ' בורר כדרכו ומתמחוי. ומפרש בגמ' כדרכו, שמוציא הפסולת מתוך האוכל, כדי שישאר האוכל נקי, ובלבד שיהא האוכל יותר מן הפסולת.

האופה או המבשל מיום טוב לחול חייב מלקות, כדגרסי' במ' יום טוב, האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר לוקה, והלכה כוותיה. אבל ממלא אשה קדרה בשר, אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, מפני שמתקן התבשיל כשיש הרבה בקדרה. ויש אומרים שאפי' אמרה בפירוש שהיא רוצה השאר למחר, שהוא מותר, ויש אוסרין. וכתב הר' יעקב ז"ל באורח חיים, ונראה לי שהוא מותר כיון שהטעם ההיתר מפני שהתוספת גורם טעם בתבשיל. וכתב בעל העטור דוקא שממלאה אשה קדרה בשר וכו' קודם אכילה, אבל לאחר אכילה אינה יכולה לבשל ולומר אוכל ממנו כזית, דאין לך הערמה גדולה מזו.

אין מבשלין לצורך גוי בי"ט. אם כן אסור להזמינו, שמא ירבה בשבילו, ודוקא להזמינו, דכיון שרוצה לכבדו, חיישינן שמא ירבה בשבילו. אבל עבדו ושפחתו או שליח ששלחו לו אחרים, מותר להאכילם עמו, דלא חיישינן שמא ירבה בשבילם.

ביצה שנולדה בי"ט או בשבת אסורה אותו היום. ואסור ליגע בה, ואפי' נתערבה באלף כולן אסורות. ספק נולדה ביום טוב ספק נולדה בחול, אסורה. ומותר לכסות עליה כלי, כדי שלא תשבר, ובלבד שלא יגיע בה הכלי. ובי"ט שני מותרת, כמו שאמרתי. והני מילי בשאר מועדים, אבל בראש השנה אסורה ביום טוב שני. ואסורה ג"כ משבת ליום טוב שלאחריו, או מי"ט שלפני השבת, כגון שהיה י"ט יום ששי, אסורה. ביצה שיצא רובה מערב י"ט וחזרה ויצאה בי"ט, מותרת, דחשיבא לידה משיצא רובה. מותר ליקח ביצים מן הגוי בליל י"ט ראשון, דתלינן מערב י"ט ילדה, ואין התרנגולת יולדת בלילה. וכן בי"ט שני בשני ימים טובים של גליות, אבל לא בליל שני של ראש השנה, ולא בליל ראשון של י"ט שלאחר השבת, דאימור מאתמול היה. השוחט תרנגולת ומצא בה ביצים גמורות, מותרות, אפי' בי"ט שלאחר שבת.

שפוד שנשבר החד שלו, בענין שאין ראוי לצלות בו, מותר לתקנו, אם הוא צריך לצלות בו, אבל אם נתעקם קצת ועדין ראוי לצלות בו, אסור לתקנו, ואפי' אם יכול לתקנו בלא כלי.

מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה ולחמם מים לרחוץ רגליו, אבל לא כל גופו, כמו שכתבתי למעלה. ואסור לרחוץ כל גופו, ואפי' במים שהוחמו מערב י"ט. כך פסק הרא"ש ז"ל.

ואסור לכבות את הנר או את האור בי"ט. ואסור להסיר את השמן מן הנר כשהיא דולקת, מפני שהוא גורם לכבותה, אבל משים הוא פתילות הרבה, כדי שידלקו ויחסר השמן. ואסור לכבות את הנר, ואפי' הוא צריך לכבותה לשמש מטתו. ואסור להטותה כדי שיתרחק השמן מן הפתילה, שאף זה חשוב כיבוי. ואסור ליקח הפתילה מנר דולק, אפי' ליתנה בנר אחר. נר של שעוה, שרוצה להדליקו בי"ט, וחש עליה שלא ישרף כולו, יכול ליתן סביבו דבר שמונעו מלישרף ויכבה כשיגיע לשם. אסור לכבות הדלקה בי"ט, אפי' רואה את ביתו שנשרף. ואסור לכבות את הבקעת, בין מכבה אותה בין שחס עליה שלא תשרף, בין מכבה אותה כדי שלא תתעשן הקדרה. בד"א כיבוי כגון שיסירנה מעל אש זה וישימנה על אש אחר, אבל אם אין לו אש אחר ואם לא יכבנה תתעשן מותר לכבותה, כדי שלא תתעשן הקדרה.

שוחטין בהמה לכתחלה בי"ט, וחיה ועוף אם יש לו עפר תיחוח לכסות הדם. ואסור לשחוט בהמה מסוכנת ביום טוב עם חשיכה, אלא אם יש שהות ביום לאכול ממנו כזית קודם שקיעת החמה.

סכין שנפגמה בי"ט מותר לחדדה במשחזת של עץ או על האבן גבי חבירתה, ומורין לעשות כן, אבל לא במשחזת של אבן, אע"פ שמותר לחדדה בה אין מורין כן, אבל להעביר שמנוניתו אף בשל אבל מורין לעשות כן. ואם נפגמה מערב י"ט אסור. כך כתב הרא"ש ז"ל. ואם לא נפגמה מערב י"ט אלא עמדה, פירוש התחילה להתקלקל קצת ואינה חותכת יפה, אם יכול לחתוך בה על ידי הדחק יכול להשחיזה בי"ט, אבל אם אינו יכול לחתוך בה אפי' על ידי הדחק, אסור להשחיזה, דהוה ליה מתקן מנא.

אין מרגילין בי"ט. פירוש מרגילין, שמפשיטין העור שלם כדי לעשות ממנו נאד. השוחט בהמה בי"ט צריך ש(לא) יבדוק עד שיפשיטנה, שאם תהיה טרפה אסור להפשיטה בי"ט. בהמה שנשחטה בי"ט מותר להגביה עורה ולתת אותה במקום דריסת הרגלים, אע"פ שאין עליו בשר כלל, ומותר למלוח עליו בשר מליחה מועטת, כדרך שמולחין לצלי, אע"ג דדמי קצת לעיבוד. ומותר להערים בזה, למלוח כאן מעט וכאן מועט, עד שימלח כל העור, אבל אם נשחטה מערב י"ט אסור. אין מולחין החלבים ולא מהפכין בהם, אפי' לשוחטן /לשוטחן/ על גבי יתדות, ואע"פ שנשחטה בי"ט.

אין שוקלין הבשר בי"ט ולא שאר אוכלין, כ"ש דברים אחרים. ואסור ליתן הבשר בכף מאזנים לשומרו מן העכברים, אם הם תלויות במקום שרגילין לשקול בהם, מפני שנראה כשוקל. ואסור לשקול מנה כנגד מנה, ואסור לשקול במים. ומותר לשקול בידו, ר"ל שלוקח החתיכה בידו ומשער כמה יש בה. וטבח אומן אסור אפי' לשער בידו.

לוקח אדם בשר מן הקצב, אבל לא יפסוק עמו דמיו ופורע אותו לאחר י"ט. דתניא אל יאמר אדם לחבירו תן לי בדינר בשר, אלא שוחטו ומחלק ביניהם. היכי עביד, כי הא דמתא מחסיה אמרי רבעא ופלגא דרבעא. ואסור לומר לו הריני שותף עמך בסלע, אלא מחלק להם שלישיות או רביעיות, כפי החלקים בלא פיסוק. כיצד הוא עושה, מביא שתי בהמות זו בזו, ושוחט האחת בי"ט, ומחלק אותה, ולאחר י"ט שמין הנשארת ופורעין לו דמיה כל אחד ואחד כפי אשר נטל מן הבשר. ואומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה שמן או יין או שאר דברים, אבל לא ימלאנו בכלי שמודד בו. אבל נוטל הוא מן החנוני ביצים ואגוזים במנין, שכן דרך בעלת הבית להיות מונה בתוך ביתו.

מולגין הראש והרגלים ברותחין בי"ט, כדי להסיר מהן השער ומהבהבין אותן באש. אבל אין טחין אותן בסיד, ולא בחרסית ולא בעפר, מפני שיראה כמעבד, ואין גוזזין אותן במספרים, מפני שנראה כעושה לצורך השער. ומותר למלוח הרבה חתיכות כאחד, אע"פ שאינו צריך אלא לחתיכה אחת.

אין מוציאין האש לא מן העצים, ולא מן האבנים, ולא מן המים שמשימין בזכוכית ומוצאין מהם האש לחום השמש.

אין מבקעין עצים מן הקורות שעומדין לבנין, ר"ל קורות שאינן רעועות, אבל אם הם רעועות וקרובות לישבר מותר. ומפרש בגמ' וכשהוא מבקע לא יבקע אלא בקופיץ, אבל לא בצד הרחב שבו, ובקרדום, אפי' בצד הקצר, אסור. וכן לא יבקע לא במגל ולא במגרה. ובספר המצות אסר אף בקופיץ, לפי שאין אנו בקיאין מהו קופיץ, ולא התיר אלא בסכין. ואפי' בקופיץ לא שאני, אלא בקורה גדולה, שאי אפשר להסיקה בלא ביקוע, אבל עצים של הסקה גדולים קצת וראויין להסקה בלא ביקוע, לא יבקעם כלל. ולשברם ביד, רבינו שלמה ז"ל התיר והרא"ש ז"ל אסר אפי' לשברם ביד.

וחייב אדם לשמח את אשתו ואת בניו ברגל, שנא' (דברים יד, כו) ושמחת אתה וביתך וגו', ומפרש בגמ' במה משמחן, אנשים בראוי להם, ר"ל בגדים חמודות וכיוצא בהן, ונשים בראוי להן, בגדים הראויים להם ומאכל ומשקה ומיני פירות ומיני מגדנות.